

Exegetische notities eerste lezing

Jesaja 9,1-3.5-6

Het optreden van de profeet Jesaja in de 7^e eeuw v.Chr. valt onder het bewind van maar liefst vier koningen van het Zuidrijk Juda. Achaz was een van die koningen die JHWH waren afgevallen.

Hij deed niet wat goed is in de ogen van de HEER, zoals zijn voorvader David, maar volgde het voorbeeld van de koningen van Israël. Hij ging zelfs zo ver dat hij zijn zoon als offer verbrandde volgens het gruwelijke gebruik van de volken die de HEER voor de Israëlieten had verdreven. (2 Koningen 16,2^b-3).

Achaz collaboreerde met de Assyrische koning Tiglatpileser III. Deze had grote stukken van het Noordrijk Israël veroverd en een deel van de bevolking naar Assyrië gedeporteerd. Vanwege Achaz' collaboratie bleef het Zuidrijk Juda deze ballingschap bespaard.

Jesaja eist van koning en volk onvoorwaardelijk geloof in JHWH en daaraan verbindt hij de aanlokkelijkste beloften. In het vers dat voorafgaat aan de tekst van de eerste lezing spreekt Jesaja over de bezette gebieden in het Noordrijk Israël die onverwacht zullen worden bevrijd. Bovendien zal er in het Zuidrijk Juda een nieuwe koning komen in Jeruzalem. Achaz heeft voor Jesaja duidelijk afgedaan. De mensen die na de deportaties zijn overgebleven, wonen in een land van diepe duisternis. Het zijn slaven geworden, trek- en lastdieren van de Assyrische koning. Maar het volk zal licht zien. Licht is voor Jesaja het licht van JHWH (zie Jesaja 2,5 en 10,17). JHWH bevrijdt zijn volk na de exodus uit Egypte nu opnieuw. Zijn volk kan uitbundig juichen. Jesaja vergelijkt de blijdschap die er dan zal zijn met twee voor zijn tijdgenoten herkenbare vreugdes, namelijk die bij de oogst en het verdelen van de buit. Soldaten verheugen zich over de buit die hun enige soldij is. Tegelijk met de bevrijding komt een nieuw tijdperk met een koning die rechtvaardig regeert. Macht ligt op zijn schouders. Jesaja maakt hier een toespeling op het gebruik om bij klassieke intronisaties verschillende namen aan de koning te geven. De namen schetsen een toekomstig perspectief. Wonderbare Raadsman slaat op de wijsheid van koning Salomo, Goddelijke Held op de dapperheid van koning David en Eeuwige Vader op de patriarchen. De vierde titel Vredevorst heeft betrekking op de uiteindelijke taak van de nieuwe koning: het brengen van shalom, vrede. *Iedere laars die dreunend stampte en elke mantel die doordrenkt is van bloed, ze worden verbrand, ze vallen ten prooi aan het vuur* staat in vers 4. Waarom ontbreekt dit vers in de tekst van het lectionarium? Omdat de samenstellers méér onder *shalom* willen verstaan dan het ontbreken van oorlog? Maar in de *shalom* ligt besloten dat er geen honger wordt geleden en dat mensen hebben wat zij maar kunnen verlangen, dat zij kunnen genieten van het leven op aarde, dat de mensen elkaar kunnen vertrouwen, omdat alle menselijke verhoudingen zo zijn geworden als JHWH ze heeft gewild. *Shalom* is wel-zijn met alle betekenissen die dat woord heeft. Deze *shalom* heeft te maken met recht en gerechtigheid, een nieuwe toekomst.

In de voor de liturgie bewerkte eerste lezing begroeten wij de vorst van de *shalom* voor eeuwig en altijd.

Exegetische notities antwoordpsalm

Psalm 96,1-2^a.2^b-3.11-12.13

De antwoordpsalmen met Kerstmis zijn gebaseerd op psalm 96 in de nachtmis, psalm 97 in de dageraadsmis en psalm 98 in de dagmis. Deze psalmen bejubelen de heerschappij van JHWH. Ze worden in de synagoge gereciteerd als de sabbat is aangebroken. Samen worden deze psalmen beschouwd als *coronation anthems*, gezongen bij de intronisatie van de enige ware koning. Misschien maakten ze al deel uit van een liturgische dienst op het Loofhuttenfeest. De oproep is om te zingen en te verkondigen. Gezang is bijna onlosmakelijk verbonden met de psalmen en de echo van Gods ongehoorde verrassende werking, maar waarom is dit gezang *nieuw*? Worden er nieuwe woorden gezongen, een nieuwe melodie? Is de psalm nieuw omdat nu ook *alle landen* worden gezien als vallend binnen de heerlijkheid van JHWH? Moeten we nieuw opvatten als 'volmaakt'? Is de terugkeer uit de ballingschap als nieuw ervaren, de dag dat het koninkrijk van God en gerechtigheid zullen aanbreken?

In de antwoordpsalm zingen en horen we dat de koning der aarde komt en eindigen we met de verwachting – verwoord in een chiasisch parallellisme - dat hij rechtvaardig, eerlijk en trouw de wereld en de volkeren zal regeren. De psalm is een uitbundige hymne die opstijgt naar de enige schepper van hemel, aarde, velden en woudreuzen die met billijkheid bestuurt.

Exegetische notities tweede lezing

Titus 2,11-14

De tweede lezing is een fragment uit de brief van Paulus aan Titus. Titus was *episkopos*, opzichter, *bisschop*, op het eiland Kreta en in die hoedanigheid ontvangt hij de brief. Uit de inhoud blijkt dat hij de opdracht krijgt het bestuur van de gemeente te regelen, dwaallers te bestrijden en de gelovigen te onderrichten. De tweede lezing is een stuk onderricht. Er is sprake van een dubbele spanningseenheid: enerzijds staat afzien van wereldse begeerten tegenover vol ijver het goede doen, anderzijds stelt Paulus deze tijd tegenover de toekomst. De genade van God is op aarde verschenen. Het Griekse woord dat Paulus hier gebruikt (*epifanie*) heeft een sterk Hellenistische achtergrond. Paulus denkt in de categorieën van de Hellenistisch-Romeinse keizercultus en vergelijkt de verschijning van de genade van God met het officiële staatsbezoek van een vorst. Deze genade wordt verwezenlijkt in en door de prediking en de leer. En deze leer hangt samen met het hele christelijke leven. We mogen aannemen dat Paulus bij de woorden *de genade van God is op aarde verschenen* concreet achter deze hellenistische woorden het Licht Jezus Christus heeft gezien. De eschatologische verwachting van de definitieve manifestatie van de glorie (het uitzien naar de openbaring van de heerlijkheid van Christus) verbindt Paulus op gecompliceerde manier met de feitelijke situatie van de christen in deze tijd (verlost van ongerechtigheid). Formuleert Paulus de godheid van Christus of is *God en Heiland* een cliché verbinding? Het zijn grootse gedachten van Paulus, in enkele woorden bij elkaar gezet, die ook ons aan het denken zetten.

Exegetische notities Evangelie

Lucas 2,1-14

In het Lucasevangelie wordt heel veel gereisd van Galilea in het noorden naar Juda in het zuiden en weer terug. In deze nachtmis gaan allen weer op reis. Met Jozef en Maria trekken we elk jaar van Nazaret naar Betlehem. Die reis voelt als een verplichting. Er komt een *besluit* (*dogma* staat er in het Grieks) van keizer Augustus. Lucas maakt niet duidelijk welke ‘Augustus’ hij op het oog heeft, want vanaf Octavianus dragen alle Romeinse keizers de titel Augustus, de Verhevene. De Romeinen kenden als geen ander volk een keizercultus. Lucas voert nog Quirinius op, landvoogd van Syrië. Wat bereikt Lucas bij ons door Augustus en Quirinius te noemen, twee Romeinse bezetters? En dan legt hij ook nog een link tussen Jezus en David: Jozef behoort tot het huis van David (1,27), Jezus zal de troon van David krijgen (1,32) en God heeft uit het huis van David een reddende kracht verwekt (1,69). In het Eerste Testament geeft het boek Ruth de band aan die David met Betlehem heeft. Zie verder ook 1 Samuël 16-17. En volgens de profeet Micha zal de nieuwe heerser over Israël ook uit Betlehem komen (Micha 5,1).

Het geboorteverhaal vertelt verder dat Maria en Jozef verloofd zijn en dat Maria zwanger is. Volgens Deuteronomium 22,13-14 behoren meisjes maagdelijk het huwelijk in te gaan. Het probleem van de contradictie maagd - zwanger heeft Lucas reeds in 1,26-38 ondervangen. De zoon die geboren wordt is de eerstgeborene van Maria. Lucas kan met deze term zowel doelen op eventuele broers of zussen van Jezus als op het feit dat de eerstgeboren zoon van de moeder toebehoort aan God (zie 2,23 een citaat van Exodus 13,2). Maria legt haar zoon in een kribbe. In de herberg was er namelijk geen plaats. Lucas legt niet uit waarom. Is de herberg misschien in beslag genomen door Romeinen die de volkstelling houden? Noemde Lucas de namen Augustus en Quirinius daarom zo nadrukkelijk? Roepen deze namen dezelfde associaties op als de namen Hitler en Seyss-Inquart bij ons? Of moeten we ‘geen plaats’ opvatten als een prelude op Jezus' dood in Jeruzalem? Of sluit het nauw aan bij Lucas' opvatting over nederigheid (zie bijvoorbeeld 14,7-14)? Geen herberg, maar voederbak.

Het feit dat Maria Jezus in een voederbak legt, vormt het bruggetje naar de herders die zullen optreden in het tweede deel van het geboorteverhaal dat begint met een verschuiving van locatie en personages. De herders leven *in het open veld*. Gedurende de nacht waken de herders over hun kudde. Lucas gebruikt het werkwoord ‘waken’ ook voor het onderhouden van Gods woord. Gelukkig zijn zij die naar het woord van God luisteren en het bewaken/onderhouden (11,28). De herders worden omstraald door *de glorie des Heren*. Zij zijn de eerste getuigen.

Maar de herders zijn bang. Vrees heeft bij Lucas twee kanten: bang zijn en onzag hebben, die vaak ook tegelijk aanwezig zijn. Zowel Zacharias (1,5-25) als Maria (1,26-38) werden met vrees bevangen, maar ook dan neemt een engel (Gabriël) die vrees weg.

De herders krijgen een vreugdevolle boodschap (*euangelion*, evangelie, staat er in het Grieks). Voor de herders is geboren een *Redder*. Deze titel komt bij Lucas alleen nog voor in 1,47 waar God bedoeld is. De herders zullen deze Redder vinden door een teken. In Jezus' oproep tot waakzaamheid (12,35-40) treffen we dit ‘vinden’ eveneens aan in combinatie met ‘waken’. In het geboorteverhaal waken de herders (dienaren) en vinden het pasgeboren kind

(Heer), terwijl in Jezus' oproep de Heer de dienaren wakend hoopt te vinden. De herders doen in het geboorteverhaal reeds datgene wat van allen in de toekomst gevraagd wordt.

Bij de engel voegt zich plotseling een hemelse heerschaar die God verheerlijkt. De centrale gedachte in deze hymne is dat de vrede op aarde en Gods welbehagen een specifiek adres hebben. *Welbehagen* licht de ontferming van God op, omdat Hij dat wil en omdat Hij daar vreugde in vindt.

Zijn de zoekende mensen op wie God zijn oog laat rusten de eenvoudige mensen, mensen in de marge? Schenkt God zijn koninkrijk aan zijn kleine kudde, de herders? Verderop in het geboorteverhaal gaan die herders op zoek. En ze zullen vinden. God openbaart zich aan hen omdat ze zwak zijn. *Waarom zou je verwerpen wat de Allerhoogste welgevallig is?* (Jezus Sirach 41,4). Voor de herders wordt gezongen. Maar zij worden tot *pars pro toto*, wanneer de engel verkondigt: *zie, ik verkondig u een vreugdevolle boodschap die bestemd is voor heel het volk*. Dat alles horen wij nu ook in de kerstnacht.

Exegetische boodschap

Het ware licht

Dat het volk Gods Licht zal zien hoorden we in de eerste lezing, Paulus spreekt over een *epifanie* en in de evangelielezing worden herders verlicht door de glorie des Heren. De geboorte van Jezus kan niet anders dan ons doen beseffen dat het ware Licht van Gods aanwezigheid is gekomen in ons donkere bestaan, noem het de geopolitieke duisternis. Naïef of hoopvol?